

Суєтнов Євгеній Павлович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net
ORCID 0000-0002-4094-444X

doi: 10.21564/2414–990x.148.193603

УДК 349.6

«ЕКОСИСТЕМІЗАЦІЯ» ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано законодавчі та наукові засади розуміння об'єктів екологічного права України в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. Зроблено припущення, що сучасна тенденція до «екосистемізації» об'єктів екологічного права буде продовжуватися та посилюватися, й у віддаленій, але осяжній перспективі всі природні об'єкти та навколишнє природне середовище в цілому досліджуватимуться науковцями та визначатимуться в екологічному законодавстві саме в екосистемному контексті. Такий підхід дасть можливість подолати фрагментацію екологічного права України та створити цілісне правове підґрунтя для якісного регулювання суспільних екологічних відносин.

Ключові слова: екологічне право; екологічне законодавство; об'єкти екологічного права; природні об'єкти; екосистема; екосистемний підхід.

Суєтнов Е. П., кандидат юридических наук, доцент кафедры экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID: 0000-0002-4094-444X

«Экосистемизация» объектов экологического права в контексте внедрения и реализации экосистемного подхода

Анализируются законодательные и научные основы понимания объектов экологического права Украины в контексте внедрения и реализации экосистемного подхода. Сделано предположение, что современная тенденция к «экосистемизации» объектов экологического права будет продолжаться и усиливаться, и в отдаленной, но обозримой перспективе все природные объекты и окружающая природная среда в целом будут исследоваться учеными и определяться в экологическом законодательстве именно в экосистемном контексте. Такой подход позволит преодолеть фрагментацию экологического права Украины и создать целостную правовую основу для качественного регулирования общественных экологических отношений.

Ключевые слова: экологическое право; экологическое законодательство; объекты экологического права; природные объекты; экосистема; экосистемный подход.

Постановка проблеми. Питання визначення об'єктів екологічного права України від початку становлення цієї галузі права не втрачає своєї актуальності. З'являються численні монографії, наукові статті, тези доповідей та інші публікації, у яких досліджуються методологічні аспекти розвитку вчення про об'єкти еколого-правового регулювання, аналізуються науково-теоретичні підходи до їх розуміння, обґрунтовуються позиції щодо необхідності виокремлення нових об'єктів екологічного права тощо.

Як слушно наголошує М. В. Краснова (M. V. Krasnova), природоохоронний ряд об'єктів екологічного права поступово розширюється, зокрема, віднесенням, у тому числі актами міжнародного екологічного права, до їх числа таких як клімат, озоновий шар атмосфери, біологічне різноманіття, екологічна мережа, навколоземний космічний простір та ін. В одних випадках ці об'єкти відбивають характеристики самої природи, або ж навколишнього природного середовища. В інших – відображають сучасні підходи до інтеграції сукупності компонентів природи як комплексів і ландшафтів [1, с. 8].

Схожу думку висловлюють А. П. Гетьман (A. P. Getman) та В. А. Зуєв (V. A. Zuiiev), стверджуючи, що сучасний етап розвитку екологічного права позначається двома протилежними, але пов'язаними між собою тенденціями: в науці екологічного права виникає необхідність, з одного боку, забезпечення внутрішньої структурованості та диференціації, а з іншого – адекватного реагування на зміну соціальних та економічних чинників, появу нових об'єктів правового регулювання та факторів, що на них впливають. Зважаючи на це, в умовах тяжіння до сталості, еколого-правова наука не може не реагувати на сучасні виклики, трансформуючись відповідно до потреб суспільства та часу, залучаючи до сфери свого впливу все нові та нові явища [2, с. 105]. Із цією позицією погоджується Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), зазначаючи, що для подальшого сталого розвитку України необхідним є впорядкування і розширення системи об'єктів екологічного права, виникнення нових суспільних відносин, екологізація нових сфер господарської діяльності відповідно до вимог і потреб сьогодення [3, с. 245].

Так само підтримуючи необхідність переосмислення традиційних уявлень про об'єкти екологічного права та враховуючи новітні тенденції розвитку міжнародного екологічного права, пов'язані передусім із втіленням концепції сталого розвитку та екосистемного підходу, вважаємо, що вивчення об'єктів екологічного права України саме під таким кутом зору заслуговує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній еколого-правовій доктрині екосистемні погляди на об'єкти еколого-правових відносин, на жаль, ще не отримали загального поширення та лише побічно простежуються у наукових працях таких учених, як В. І. Андрейцев (V. I. Andreitsev), Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), Г. І. Балюк (H. I. Baliuk), А. П. Гетьман (A. P. Getman), М. А. Дейнега (M. A. Deineha), В. А. Зуєв (V. A. Zuiiev), І. І. Каракаш (I. I. Karakash), М. В. Краснова (M. V. Krasnova), Н. Р. Малишева (N. R. Malysheva), В. І. Олещенко (V. I. Oleshchenko), Е. В. Позняк (E. V. Pozniak),

А. К. Соколова (А. К. Sokolova), Ю. С. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko) та ін. З огляду на це *метою статті* є розгляд законодавчих і наукових засад розуміння об'єктів екологічного права України в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. Раніше ми стисло торкалися цієї проблематики [4], проте, безперечно, вона потребує ґрунтовнішого розроблення та висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Екосистемний підхід як фундаментальна основа новітньої та найперспективнішої ідеології ХХІ ст. – концепції сталого розвитку – активно розробляється в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р., цілями якої є збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне одержання на справедливій та рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів (ст. 1) [5]. У Конвенції закріплюється визначення «екосистеми» як динамічного комплексу угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів та їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле (ст. 2), та наводяться обов'язки Сторін зі збереження і відновлення екосистем. Так, Сторони повинні сприяти захисту екосистем; вживати заходи з їх реабілітації та відновлення; запобігати впровадженню, контролювати або знищувати чужорідні види, які загрожують екосистемам, тощо (ст. 8).

Легальне визначення екосистемного підходу міститься в розділі «А» додатку до рішення V/6, прийнятому на П'ятій нараді Конференції Сторін Конвенції про охорону біорізноманіття, яка проходила у м. Найробі з 15 по 26 травня 2000 р. Відповідно до цього розділу екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними і живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. Цей підхід ґрунтується на застосуванні наукової методології, яка охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами та їхнім навколишнім середовищем [6].

Пізніше на нарадах Конференції Сторін Конвенції були прийняті й інші рішення, які так само мали важливе значення для розроблення екосистемного підходу. Це, зокрема, рішення VI/12 [7] і VII/11 [8], у яких висвітлюються питання включення цього підходу в тематичні програми Конвенції на місцевому, національному і регіональному рівнях та необхідності його впровадження в національні стратегії та законодавство різних країн.

Ратифікувавши в 1994 р. Конвенцію про охорону біорізноманіття [9], Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання зі збереження та відновлення природних екосистем. Крім положень цієї Конвенції, на нашу державу поширюються й усі інші рішення, що приймаються в її рамках, зокрема рішення Конференції Сторін щодо впровадження та реалізації екосистемного підходу.

За аналогією з екологізацією права та законодавства, яка в загальному вигляді являє собою процес впровадження еколого-правових принципів і норм в усі галузі права та відповідне законодавство, що регулює діяльність людини, пов'язану з впливом на довкілля, процес впровадження екосистемного підходу в правове регулювання екологічних відносин можна назвати «екосистемізацією»

екологічного права та законодавства (англ. «ecosystemization»). Пропонуємо розглянути один з її аспектів, а саме: «екосистемізацію» об'єктів екологічного права.

Визначаючи сутність екосистемного підходу, усі науковці, у тому числі юристи-екологи, особливо підкреслюють притаманне йому цілісне сприйняття природних об'єктів. За словами Н. Матц (N. Matz), яка спеціалізується на морському праві, «екосистемний підхід відрізняється від інших підходів тим, що він фокусує свою увагу на біологічній взаємодії між усіма видами морських ресурсів та на екологічних умовах фізичного оточення» [Цит. за: 10, с. 277]. На думку М. І. Васильєвої (M. I. Vasil'eva), екосистемний підхід виражається у сприйнятті об'єктів правового регулювання як частини єдиного природного середовища, у якому діють природні взаємозв'язки, що забезпечують умови життєдіяльності людини й тому підлягають обов'язковому врахуванню при формулюванні законодавчих вимог [11]. Такі ж погляди поділяє М. М. Бринчук (M. M. Brinchuk), який наголошує, що значення екосистемного підходу в екологічному праві має об'єктивний характер, обумовлений функціонуванням живих і неживих елементів в екологічній системі, у природі в цілому як єдиного цілого. У російському екологічному законодавстві та праві, продовжує вчений, цей підхід реалізується двояким шляхом: екологічні системи оголошуються самостійним об'єктом екологічних відносин, які регулюються нормами цієї галузі, а також за допомогою відображення екосистемних вимог при регулюванні відносин щодо використання й охорони окремих природних ресурсів у природоресурсному законодавстві. В останньому випадку екосистемний підхід реалізується як один із найважливіших принципів екологічного права [12].

У своїй монографії, присвяченій дослідженню принципів екологічного права, М. М. Бринчук (M. M. Brinchuk) розкриває правову сутність принципу екосистемного підходу до правового регулювання охорони навколишнього середовища та природокористування, вказуючи, що вона проявляється в необхідності сприйняття та відображення в праві будь-якого об'єкта екологічних відносин, які регулюються в тому чи іншому нормативному правовому акті, як елемента природної екологічної системи, що перебуває в постійних зв'язках і взаємодіях з іншими елементами. Відповідно, при регулюванні цих відносин а) виявляються зв'язки цього об'єкта з іншими елементами екосистеми, б) виявлені зв'язки та взаємодії враховуються в нормах права і в) формулюються вимоги, які забезпечують збереження всієї екологічної системи [13, с. 50].

Саме з позиції принципу екологічного права екосистемний підхід наразі досліджується багатьма українськими екологами-правознавцями. Як стверджує Н. Р. Малишева (N. R. Malysheva), окремим принципом екологічного права має бути екосистемний підхід до природи як до цілісного організму, не заподіяння в процесі використання одного природного ресурсу шкоди іншим природним ресурсам. Поява вказаного принципу пов'язана з усвідомленням взаємозв'язку природних процесів і явищ, їх впливу на стан екосистем. Цей принцип послідовно впроваджується в екологічному праві, насамперед у процесі регулювання

природокористування. Традиційний диференційований (поресурсний) принцип регулювання використання окремих природних ресурсів сьогодні все більше поступається місцем інтегрованому регулюванню, що базується на екосистемному підході [14, с. 628]. О. Г. Котеньов (О. Н. Kotenov) також указує на те, що принцип екосистемного підходу полягає в тому, щоб розглядати використання окремого природного ресурсу в контексті його взаємозв'язку з іншими елементами навколишнього природного середовища. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів об'єктивно визначається взаємозв'язком природних процесів і взаємообумовленістю явищ, що виникають у природному середовищі [15, с. 76]. Про новизну і самостійність досліджуваного принципу говорить Е. В. Позняк (Е. V. Pozniak), пропонуючи закріпити його у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [16, с. 41], що містить, нагадаємо, перелік основних принципів охорони довкілля, у той час як М. А. Дейнега (М. А. Deineha) характеризує зазначений принцип як один з основоположних правових принципів використання природних ресурсів на сучасному етапі [17, с. 134].

Отже, ідея про визнання екосистемного підходу принципом екологічного права, хоч поки що і не на рівні екологічного законодавства, а тільки в еколого-правовій науці, уже знайшла прихильників і є загальновизнаною. Більш складною виявляється ситуація з «екосистемізацією» об'єктів екологічного права.

Передусім зауважимо, що ні питання стосовно збереження та відновлення екосистем, ні питання впровадження екосистемного підходу не знайшли свого відображення у провідному законодавчому акті екологічної спрямованості – Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [18]. Взагалі, у ньому не лише відсутнє визначення, а й навіть жодного разу не згадується слово «екосистема», що, безумовно, є суттєвим недоліком, який потребує якнайшвидшого усунення. Визначення «екосистеми» міститься в Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів», згідно з яким екосистема – це «природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними між собою обміном речовин і енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних явищ і процесів» [19].

У ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка має назву «Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища», встановлено, що державній охороні та регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти й інші природні комплекси. Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства. Державній охороні

від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей [18].

Перераховані об'єкти в еколого-правовій літературі, передусім навчальній, традиційно поділяються на три категорії: диференційні, інтеграційні та комплексні. Визначаючи об'єкти екологічного права як «сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів, ландшафтів, природних і природно-антропогенних комплексів, екосистем та життя і здоров'я громадян, що підлягають охороні за допомогою норм екологічного законодавства», В. І. Андрейцев (V. I. Andreitsev) стверджує, що до першої категорії належить земля, надра, води, ліси (рослинний світ), тваринний світ, атмосферне повітря. До другої входять навколишнє природне середовище, життя і здоров'я громадян від небезпечної екологічної обстановки; до третьої – природні комплекси і ландшафти – об'єкти і території природно-заповідного фонду; природно-соціальні умови і процеси – курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні зони; екосистеми – виключна (морська) економічна зона, континентальний шельф; природно-антропогенні комплекси (зони) – території, що зазнали екологічної катастрофи [20, с. 16, 18]. Аналогічну позицію висловлює Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), яка виділяє диференційовані, інтегровані й особливо охоронювані об'єкти. На її переконання, до першої категорії належать земля, надра, рослинний світ, атмосферне повітря, тваринний світ тощо; до другої – навколишнє природне середовище та життя і здоров'я громадян; до третьої – а) природні комплекси та ландшафти (об'єкти та території природно-заповідного фонду); б) природно-соціальні умови та процеси – курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні зони; в) екосистеми – виключна (морська) економічна зона, континентальний шельф із розташованими на них природними ресурсами; г) природно-антропогенні комплекси (зони) – території, що зазнали впливу екологічних катастроф; г) екологічна мережа [21, с. 6; 22, с. 6; 23, с. 17]. Як бачимо, у певних джерелах екосистема все ж таки визнається одним із комплексних (особливо охоронюваних) об'єктів еколого-правового регулювання, але до неї віднесено лише виключну (морську) економічну зону та континентальний шельф із їхніми природними ресурсами.

Традиційний поділ об'єктів екологічного законодавства та права на диференційовані, інтегровані та комплексні підтримує й І. І. Каракаш (I. I. Karakash). На його думку, диференційованими об'єктами є відносно відокремлені природні об'єкти – земля, надра, води, рослинний світ, тваринний світ, атмосферне повітря тощо; інтегрованими – навколишнє природне середовище в цілому, життя і здоров'я людей, включаючи екологічні права та свободи громадян; комплексними – природні об'єкти і території природно-заповідного фонду, типові та нетипові природні ландшафти, курорти і курортні місцевості, лікувально-оздоровчі об'єкти та рекреаційні території, виключна (морська) економічна зона, континентальний шельф, штучно створені природні комплекси тощо. Учений прямо не вживає термін «екосистема», але із самого тексту випливає, що згідно з наведеною класифікацією екосистема належить до природних комплексів,

які «мають місце, коли на певній території самостійно функціонує чисельна кількість або декілька видів природних об'єктів і природних ресурсів, що взаємопов'язані між собою і впливають один на одного. Найбільш поширеним природним комплексом у такому розумінні, – продовжує він, – є усе навколишнє природне середовище з усіма його екологічними властивостями, економічними цінностями, енергетичними джерелами та іншими природними об'єктами і ресурсами. У наведеному значенні природне середовище України можна розглядати як єдиний природний комплекс, що об'єднує усю сукупність природних об'єктів та природних ресурсів країни» [24, с. 89, 93].

Поділяючи погляди науковців про комплексний характер екосистеми, ми все ж переконані, що необхідною умовою впровадження та реалізації екосистемного підходу в екологічному праві та законодавстві України є не стільки визнання екосистеми окремим об'єктом нарівні з іншими, скільки розуміння всіх, у тому числі диференційних (диференційованих), об'єктів еколого-правового регулювання та навколишнього природного середовища в цілому в екосистемному контексті. Адже очевидно, що про використання природних ресурсів як певної корисної властивості природних об'єктів на засадах екосистемного підходу можна вести мову лише в тому випадку, якщо самі природні об'єкти будуть «екосистемізованими». Тобто при позначенні природних об'єктів в екологічному законодавстві та їх дослідженні в еколого-правовій доктрині мають обов'язково враховуватись їхні екосистемні характеристики. Приємно зазначити, що така тенденція вже має місце.

Так, у ст. 1 Закону України «Про охорону земель» наведено екосистемне визначення землі, відповідно до якого це – «поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею» [25]. У науковій юридичній літературі так само можна навести приклади дослідження землі з екосистемних позицій. Вивчаючи правову природу використання земельних ділянок під водними об'єктами для риборозведення, А. О. Чепак (А. О. Черпак) стверджує, що, враховуючи нерозривні природні зв'язки між елементами екосистеми, земельні ділянки, розташовані під водними об'єктами, є частиною багатоелементних природних комплексів, а їх використання очевидно впливає на інші природні елементи навколишнього природного середовища [26, с. 109].

Стосовно водних об'єктів, то у Водному кодексі України (ВК) [27] термін «водні екосистеми» зустрічається лише у ст. 108, яка встановлює невідкладні заходи щодо запобігання стихійному лихові, спричиненому шкідливою дією вод, аваріям на водних об'єктах та ліквідації їх наслідків. Разом із тим з метою зближення з водною політикою ЄС Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» від 04.10.2016 р. [28] у ВК було впроваджено басейновий принцип управління водними ресурсами («комплексне (інтегроване) управління в межах району річкового басейну»), який є провідним принципом Водної Рамкової Директиви ЄС [29] та концеп-

туальною основою якого є екосистемний підхід [Див.: 30]. Зокрема, у ч. 1 ст. 13 ВК наголошено, що державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється за басейновим принципом на основі державних, цільових, міждержавних і регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, а також планів управління річковими басейнами.

Терміни «екосистема», «водна екосистема», «екосистема водного об'єкта» вживаються не тільки в екологічному законодавстві (закони України «Про аквакультуру» (ст. 20, 21) [31], «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (ст. 38) [32] та ін.), а й у сучасній науковій еколого-правовій літературі. Так, С. В. Клименко (S. V. Klymenko) та М. В. Плєскач (M. V. Pleskach) розглядають води (водні ресурси) як об'єкт екологічних правовідносин, що перебуває у складі екосистеми та служить для задоволення певних потреб людини [33, с. 137].

У цьому контексті цікавими є погляди М. Л. Муравської (M. L. Muravska), яка з екосистемних позицій розглянула поняття штучного водного об'єкта та зазначила, що незважаючи на антропогенну природу такий об'єкт є невід'ємним елементом довкілля, котрий поєднує в собі не тільки води та землі: через невідворотність природних процесів штучний водний об'єкт з часом стає осередком тваринного і рослинного світу та мікроорганізмів, тобто, поєднуючи в собі елементи живої і неживої природи, він набуває ознак екологічної системи. І на підставі аналізу природних і юридичних ознак штучного водного об'єкта дослідниця запропонувала закріпити у ст. 1 ВК таку його дефініцію: «Це створений людиною з метою використання для навігаційних, промислових, господарських, побутових або рекреаційних потреб елемент ландшафту, який в результаті дії природних процесів набуває ознак екосистеми із взаємопов'язаними у своєму розвитку водою, що входить до складу природних ланок кругообігу води в природі, землями, покритими природними водами і обмеженими береговою лінією, флорою, фауною та мікроорганізмами, які взаємодіють як єдине функціональне ціле, впливаючи один на одного та на навколишнє природне середовище» [34, с. 279].

Тенденція до «екосистемізації» об'єктів екологічного права певним чином простежується й у флористичному та фауністичному законодавстві. Так, у ст. 3 Закону України «Про рослинний світ» [35] останній визначається як «сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території», тоді як природні рослинні угруповання за цією ж статтею – це «сукупність видів рослин, які зростають у межах певних ділянок і перебувають у тісній взаємодії як між собою, так і з умовами довкілля». І хоча деякі вчені-правознавці переконані, що ці законодавчі дефініції мають суто природничий і аж ніяк не юридичний характер, їх цінність, на нашу думку, полягає саме в тому, що вони не відірвані від реального життя та враховують наявні у природі екосистемні зв'язки. Слушною у цьому аспекті видається позиція А. К. Соколової (A. K. Sokolova), яка, підтримуючи вагомість закріплення правових ознак у визначенні поняття природного об'єкта, водночас застерігає, що, наводячи

формулювання вказаного поняття в законі, варто опиратися на дослідження відповідних природничих наук, адже природні об'єкти мають доволі специфічні характеристики, які не слід ігнорувати, вони мають знайти своє відображення в законодавстві [36, с. 12–13]. Схожу думку відстоює Е. В. Позняк (E. V. Pozniak), стверджуючи, що закони екології мають бути втіленими у правовій науці шляхом побудови на їх основі законодавчих актів, насамперед, джерел екологічного, земельного, аграрного, господарського права тощо, через всебічну екологізацію права та законодавства [16, с. 40].

Останнім часом тенденція до «екосистемізації» об'єктів еколого-правового регулювання найяскравіше простежується у правовому забезпеченні лісових відносин. Прийнятий ще у 1994 р. Лісовий кодекс України (ЛК) [37] містив екосистемне за своєю сутністю визначення лісу: це «сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище» (ст. 3). У редакції ЛК 2006 р. поняття лісу було дещо змінене, й у ст. 1 ЛК ліс почав визначатися не як сукупність природних компонентів, а як тип природних комплексів: «ліс – це тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище» [38].

Аналізуючи законодавче визначення поняття «ліс», окремі дослідники акцентували увагу на його екосистемному характері. Наприклад, А. К. Соколова (A. K. Sokolova) дійшла висновку, що його слід розуміти не як самостійний природний об'єкт, а як екологічну систему – біогеоценоз, яка має складатися з декількох самостійних природних об'єктів або їх частин [36, с. 21], тоді як для М. Л. Муравської (M. L. Muravska) воно є прикладом екосистеми як правової категорії в українському законодавстві [34, с. 279]. На екосистемності законодавчого визначення наголошували й ми [39].

Однак із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» від 23.05.2017 р. [40] екосистемний характер законодавчого визначення лісу став цілком очевидним, адже цим Законом було внесено зміни до ЛК, зокрема до ст. 1, яка була доповнена словом «екосистема», і тепер ліс визначається як «тип природних комплексів (екосистема)...». До того ж, зазначену статтю було доповнено частинами 7–9, які закріпили екосистемні визначення природних лісів (природних лісових екосистем), пралісів (пралісових екосистем) і квазіпралісів (умовно пралісових екосистем), що тільки підтвердило екосистемний напрям розвитку вітчизняного лісового законодавства [Див. докл.: 41; 42; 43].

Провівши аналіз нормативних визначень лісу й огляд доктринальних поглядів на цей феномен, Р. Ф. Смолярчук (R. F. Smoliarchuk) окреслив три підходи до

розуміння сутності лісу як об'єкта правового регулювання, а саме: земельно-правовий, флористичний та екосистемний. Науковець пише, що історично першим був земельно-правовий підхід, за яким ліс уважався невід'ємною складовою земельної ділянки. Флористичний підхід демонструє розуміння лісу як частини рослинного світу – сукупність деревної або деревно-чагарникової рослинності (вужьке розуміння) або сукупність усіх рослинних організмів у межах лісового фонду (широке розуміння). Згідно з екосистемним підходом ліс визначається різновидом багатокomпонентного комплексного природного угруповання, що включає в собі як біотичні, так і абіотичні елементи (рослинний світ, тваринний світ, мікроорганізми, ґрунти, атмосферне повітря тощо). Останній підхід, підсумовує вчений, є панівним і відображеним у новітньому законодавстві [44, с. 222].

До речі, визначення лісу з позиції екосистемного підходу науковці пропонували задовго до появи такого визначення у ЛК. Досліджуючи поняття лісу як об'єкта правового регулювання, О. П. Чопик (О. Р. Чорук) визначала його як екологічну систему, яка складається з деревно-чагарникової та трав'янистої рослинності, що проростає на землі, та інших природних компонентів, які взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають одне на одного і на навколишнє природне середовище [45, с. 227–228]. Зауважимо, що останнім часом у науковій еколого-правовій літературі все частіше поряд із поняттям «ліс» зустрічається словосполучення «лісова екосистема» [Див., напр.: 46; 47; 48 та ін.].

Щодо фауністичного законодавства, то Закон України «Про тваринний світ» [49] не містить визначення поняття «тваринний світ» і лише наводить перелік об'єктів тваринного світу, до яких належать дикі тварини, їх частини та продукти життєдіяльності (ст. 3). У статті встановлюється, що охороні підлягають не тільки об'єкти тваринного світу, а й нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати й інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції.

Відсутність легального визначення поняття «тваринний світ» зумовила появу в юридичній літературі різних точок зору на розуміння його сутності та змісту, зокрема, ототожнення з поняттям «дика тварина» або ж охоплення ним не лише диких, а й взагалі всіх тварин. Проте є науковці, які послідовно відстоюють екосистемні погляди на поняття «тваринний світ». Так, на думку І. А. Городецької (І. А. Horodetska), у поняття тваринного світу треба вкладати дещо інший зміст, аніж сукупність усіх різновидів тварин, як-то диких, домашніх, сільськогосподарських та ін. Для узагальненого позначення останніх існує поняття «тварини», яке міститься в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» і означає біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові. Системний підхід до розуміння поняття «тваринного світу» дозволяє розкрити останній як цілісну систему, що включає сукупність живих організмів усіх видів диких тварин (елементи системи), в якій кожен елемент системи перебуває у складних причинних взаємозв'язках

з іншими. Це розуміння поняття «тваринного світу» базується на таких аспектах, як: цілісність (самодостатність тваринного світу по відношенню до світу людини, що обумовлено здатністю до саморегуляції завдяки сукупності складних і різноманітних причинних взаємозв'язків кожного елемента системи з усіма іншими); ієрархічність (наявність рівнів структурно-функціональної організації, при цьому тваринний світ як система є елементом системи більш високого рівня – екосистеми, водночас складається з елементів (живі організми усіх видів диких тварин) – підпорядкованих їй систем нижчого рівня; взаємозалежність систем і середовища – нерозривна єдність тваринного світу з навколишнім природним середовищем, у процесі взаємодії з яким тваринний світ функціонує, формує свої властивості та проявляє свою цілісність [50, с. 42; 51, с. 29–30]. І хоча ця теза була висловлена представницею адміністративно-правової науки, гадаємо, вона є актуальною і для науки екологічного права.

В екосистемному контексті наразі визначається й досліджується екологічна мережа як невід'ємний об'єкт правової охорони довкілля. Так, Закон України «Про екологічну мережу України» [52] (п. «а» ст. 4) встановлює, що формування, збереження і використання екомережі здійснюється згідно з принципом забезпечення цілісності екосистемних функцій її складових елементів. А от О. О. Статівка (О. О. Stativka), розглядаючи екологічну мережу як об'єкт еколого-правового регулювання, стверджує, що сьогодні особлива увага до екомережі посилюється також визнанням виняткової ролі її складників у забезпеченні впровадження екосистемного підходу [53, с. 139]. Таке твердження видається цілком слухним і обґрунтованим.

У контексті екосистеми варто розглядати й інші об'єкти еколого-правового регулювання: надра, атмосферне повітря, клімат, озоновий шар, навколосезонний космічний простір та ін. Доцільно зауважити, що вже є певні передумови для того, щоб почати досліджувати надра не як певний простір – частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (як це є у ст. 1 Кодексу України про надра [54]), а як цілісну екологічну систему. Адже нещодавно група науковців із Глибинної вуглецевої обсерваторії (Deep Carbon Observatory) виявила величезну підземну екосистему, яка майже вдвічі більша за всі океани світу та містить від 15 до 23 мільярдів тонн мікроорганізмів, що в сотні разів перевищує загальну вагу кожної людини на нашій планеті. Як стверджують учені, різноманітність видів підземного світу можна порівняти з Амазонкою чи Галапагоськими островами, але на відміну від цих місць навколишнє середовище там досі є незайманим, бо люди ще не дослідили більшу частину надр. «Це все одно, що знайти абсолютно новий резервуар життя на Землі», – зазначає К. Ллойд, доцент Університету Теннессі (м. Ноксвілл, США). «Ми постійно відкриваємо нові види життя. Так багато життя всередині Землі, а не на її поверхні» [55]. Ці унікальні дані про невідоме раніше життя в глибинах Землі відображено у звіті «Десятиліття відкриттів» («A Decade of Discovery»), який було опубліковано в жовтні 2019 р. [56].

Наостанок зазначимо, що в зарубіжній і вітчизняній еколого-правовій доктрині все частіше висловлюється думка, що всі природні об'єкти можуть бути розглянуті з позиції екологічної системи або її компонентів, а навколишнє природне середовище – як єдина екосистема. Таку позицію відстоює Б. В. Єрофєєв (B. V. Erofeev), наголошуючи, що під навколишнім природним середовищем слід розуміти екологічну систему країни, яка являє собою сукупність екологічних систем. Однак через вибірковість суспільного інтересу «правовому регулюванню піддаються не екологічні системи в цілому, а лише окремі елементи цих систем: а) природні об'єкти: земля, надра землі, ліси, види, дика фауна, атмосферне повітря; б) природні комплекси, курортні місцевості, ландшафти особливого призначення (заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи тощо); в) природні властивості природних об'єктів: режим ґрунтової вологи, гідрологічний режим вод, корисні властивості життєдіяльності дикої фауни тощо; г) природні процеси: період сокоруху в деревах лісів, період нересту риб, період міграції тварин та ін.» [57, с. 75, 77].

Серед українських науковців певні екосистемні погляди на природні об'єкти та навколишнє природне середовище висловлює Ю. С. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko). Він зокрема зауважує, що об'єкт екологічного права не є однорідним, адже в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» виділено навколишнє природне середовище в цілому та три його головні елементи, а саме: природні ресурси; особливо охоронювані природні території та об'єкти; здоров'я та життя людей. Із визначення навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів випливає, що воно є складною екосистемою, якій властиві як суто природні, так і природно-антропогенні закономірності [58, с. 12]. Більш очевидно екосистемні міркування простежуються у Г. В. Анісімової (A. V. Anisimova), яка у своїй монографії, присвяченій теоретичним засадам розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини, сформулювала визначення основоположних термінів, які в майбутньому мають бути включені до Екологічного кодексу України. Так, на її переконання, «природним об'єктом» є природна екосистема, природний ландшафт і компоненти, що їх складають, які зберегли свої природні властивості, тоді як «навколишнє природне середовище» являє собою сукупність усіх природних умов, у тому числі й тих, що зазнали змін у процесі виробничо-господарської діяльності, які перебувають у нерозривному зв'язку та створюють єдину екологічну систему [3, с. 305–306].

Висновки. Таким чином, фундаментальною основою сталого розвитку є екосистемний підхід, що являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. За аналогією з екологізацією права та законодавства процес впровадження екосистемного підходу в правове регулювання екологічних відносин можна назвати «екосистемізацією» екологічного права та законодавства (англ. «ecosystemization»). Ґрунтовний аналіз нормативно-правових актів і поглядів учених свідчить про поступову «екосистемізацію»

об'єктів екологічного права України та дає підстави зробити припущення, що ця тенденція буде продовжуватися та посилюватися. І у віддаленій, але осяжній перспективі всі природні об'єкти та навколишнє природне середовище в цілому досліджуватимуться науковцями та визначатимуться в екологічному законодавстві саме в екосистемному контексті. Переконані, що такий підхід дасть можливість подолати фрагментацію екологічного права України та створити цілісне правове підґрунтя для якісного регулювання суспільних екологічних відносин.

Список літератури

1. Краснова М. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2013. Вип. 2. С. 8–12.
2. Гетьман А. П., Зуєв В. А. Формування еколого-правової науки: ресурсний аспект та проблеми його інтеграції. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 104–123.
3. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
4. Суєтнов Є. П. До питання про «екосистемізацію» об'єктів екологічного права України. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 листопада 2019 р.). Київ : НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 110–117.
5. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 27.01.2020).
6. Доклад о работе пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 27.01.2020).
7. Доклад о работе шестого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Гаага, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> (дата звернення: 27.01.2020).
8. Доклад о работе седьмого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Куала-Лумпур, 09–20 и 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). Решения, принятые седьмым совещанием Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии. URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> (дата звернення: 27.01.2020).
9. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття : Закон України від 29.11.1994 р. № 257/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-вр/conv> (дата звернення: 27.01.2020).
10. Спектор О. Міжнародне управління поводження з живими природними ресурсами. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 274–278.
11. Васильєва М. О возможностях правового регулирования пользования экосистемными услугами. *Стратегия России*. 2008. № 10. URL: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1225438354&archive=1226044849&start_from=&ucat=14& (дата звернення: 27.01.2020).
12. Бринчук М. М. Экосистемный подход в праве. *Экологическое право*. 2008. № 1. С. 6–14. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34637-ehkosistemnyj-podkhod-prave> (дата звернення: 27.01.2020).
13. Бринчук М. М. Принципы экологического права : монография. Москва : Юрлитинформ, 2013. 208 с.
14. Малишева Н. Р. Принципы екологічного права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 626–630.

15. Котеньов О. Г. Принципи права природокористування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 228 с.

16. Позняк Е. Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. С. 39–42.

17. Дейнега М. А. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів: правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 131–135.

18. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення: 18.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 27.01.2020).

19. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22.03.2001 р. № 2333-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14> (дата звернення: 27.01.2020).

20. Андрейцев В. І. Екологічне право : навч. посібник для юрид. фак. вузів. Київ : Вентурі, 1996. 207 с.

21. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. 328 с.

22. Екологічне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

23. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.

24. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

25. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 962-ІV. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 27.01.2020).

26. Чепак А. Правова природа використання земельних ділянок під водними об'єктами для риборозведення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 109–114.

27. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 27.01.2020).

28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом : Закон України від 04.10.2016 р. № 1641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19> (дата звернення: 27.01.2020).

29. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962 (дата звернення: 27.01.2020).

30. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід як основа управління водними ресурсами згідно з Водною Рамковою Директивою ЄС. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 8 грудня 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 217–222.

31. Про аквакультуру : Закон України від 18.09.2012 р. № 5293-VI. Дата оновлення: 18.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17> (дата звернення: 27.01.2020).

32. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. Дата оновлення: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17> (дата звернення: 27.01.2020).

33. Клименко С. В., Плєскач М. В. Води (водні ресурси) як об'єкт правовідносин. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 136–142.

34. Муравська М. Л. Поняття штучного водного об'єкту як об'єкту правових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 277–281.

35. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. Дата оновлення: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (дата звернення: 27.01.2020).

36. Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія. Харків : Право, 2009. 288 с.

37. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed19940121> (дата звернення: 27.01.2020).

38. Про внесення змін до Лісового кодексу України : Закон України від 08.02.2006 р. № 3404-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3404-15> (дата звернення: 27.01.2020).

39. Суєтнов Є. П. Реалізація екосистемного підходу в природоресурсному законодавстві України. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи* : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 30–31 жовтня 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С. 187–189.

40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23.05.2017 р. № 2063-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19> (дата звернення: 27.01.2020).

41. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез міжнар. наук. конф. «Шістнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 20–21 жовтня 2017 р.) : у 2-х ч. Ч. 2. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2017. С. 54–55.

42. Суєтнов Є. П. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат і Протоколи до неї в контексті розроблення екосистемного підходу. *Юридична осінь 2017 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук. конф. молодих вчених та студентів (м. Харків, 15 листопада 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 103–107.

43. Суєтнов Є. П. Щодо впровадження екосистемного підходу в лісове законодавство України в умовах міжнародних інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми розвитку права і держави в умовах міжнародних інтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 листопада 2017 р.). Дніпро : Університет митної справи, 2017. С. 148–149.

44. Смолярчук Р. Ф. Правове поняття лісу як об'єкта охорони й використання в юридичній доктрині та законодавстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 219–223.

45. Чопик О. Поняття лісу як об'єкта правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 224–229.

46. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 203 с.

47. Непийвода В. П. Правове регулювання суспільних відносин щодо лісів у контексті сталого розвитку : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 223 с.

48. Єгорова Т. П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 226 с.

49. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. Дата оновлення: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 27.01.2020).

50. Городецька І. А. До розуміння та визначення поняття «тваринний світ». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9-2. Т. 2. С. 40–42.

51. Городецька І. А. Адміністративно-правове регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу України : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 445 с.

52. Про екологічну мережу України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1864-IV. Дата оновлення: 19.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15> (дата звернення: 27.01.2020).

53. Статівка О. О. Національна екологічна мережа як об'єкт еколого-правового регулювання: теоретико-правове розуміння. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 133–143.

54. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. Дата оновлення: 29.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр> (дата звернення: 27.01.2020).

55. Scientists identify vast underground ecosystem containing billions of micro-organisms. *The Guardian*: веб-сайт. URL: <https://www.theguardian.com/science/2018/dec/10/tread-softly-because-you-tread-on-23bn-tonnes-of-micro-organisms> (дата звернення: 27.01.2020).

56. Deep Carbon Observatory: A Decade of Discovery: decadal report. URL: <https://deepcarbon.net/deep-carbon-observatory-decade-discovery> (дата звернення: 27.01.2020).

57. Ерофеев Б. В. Экологическое право России : учебник. Изд. второе, переработанное и дополненное. Москва : Юрист, 1996. 624 с.

58. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.

References

1. Krasnova, M. (2013). Stan ta perspektivy rozvytku vchennia pro ob'iekty ekolohichnoho prava: naukovo-metodolohichni aspekty. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Law, issue 2*, 8–12 [in Ukrainian].

2. Getman, A.P., Zuiev, V.A. (2016). Formuvannia ekoloho-pravovoi nauky: resursnyi aspekt ta problemy yoho intehtratsii. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 132*, 104–123 [in Ukrainian].

3. Anisimova, A.V. (2019). Teoretychni zasady rozvytku ekolohichnoho zakonodavstva v konteksti pryrodno-pravovoi doktryny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

4. Suietnov, Ye.P. (2019). Do pytannia pro «ekosystemizatsiiu» ob'ektiv ekolohichnoho prava Ukrainy. *Ob'iekty ekolohichnoho i sumizhnykh haluzei prava: teoretychni ta praktychni aspekty v umovakh staloho rozvytku: materialy Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 29 lystop. 2019 r.) – Objects of Environmental and Related Branches of Law: theoretical and practical aspects of sustainable development: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv: NAS of Ukraine. Institute of Economic and Legal Research, 110–117 [in Ukrainian].

5. Konventsiiia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

6. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

7. Doklad o rabote shestogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Gaaga, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> [in Russian].

8. Doklad o rabote sed'mogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Kuala-Lumpur, 09–20 i 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). Reshenija, prinjatye sed'mym soveshhaniem Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii. URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> [in Russian].

9. Pro ratyfikatsiiu Konvencii pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia: Zakon Ukrainy vid 29.11.1994 r. № 257/94-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-вр/conv>.

10. Spektor, O. (2018). Mizhnarodne upravlinnia povodzhennia z zhyvymy pryrodnymy resursamy. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 274–278 [in Ukrainian].

11. Vasil'eva, M. (2008). O vozmozhnostjah pravovogo regulirovanija pol'zovanija jekosistemnymi uslugami. *Strategija Rossii – The strategy of Russia*, 10. URL: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1225438354&archive=1226044849&start_from=&ucat=14 [in Russian].

12. Brinchuk, M.M. (2008). Jekosistemnyj podhod v prave. *Jekologicheskoe pravo – Environmental law*, 1, 6–14. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34637-ehkosistemnyj-podkhod-prave> [in Russian].

13. Brinchuk, M.M. (2013). Principy jekologicheskogo prava. Moscow: Jurlitinform [in Russian].

14. Malysheva, N.R. (2018). Pryntsy py ekolohichnoho prava. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia – The Great Ukrainian Legal Encyclopedia* (Vols. 1–20; Vol. 14. Ekolohichne pravo). Yu.S. Shemshuchenko, A.P. Getman et al. (Eds.). Kharkiv: Pravo, 626–630 [in Ukrainian].

15. Kotenov, O.H. (2016). Pryntsy py prava pryrodokorystuvannia. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

16. Pozniak, E. (2013). Pryntsyp ekosystemnosti v ekolohichnomu pravi: poniattia ta zmist. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Law, issue 4*, 39–42 [in Ukrainian].
17. Deineha, M.A. (2018). Ekosystemnyi pidkhid do vykorystannia pryrodnykh resursiv: pravovyi aspekt. *Naukovyi visnyk publicznego ta pryvatnoho prava – Scientific Bulletin of Public and Private Law, issue 2*, 131–135 [in Ukrainian].
18. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII. Data onovlennia: 18.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
19. Pro zatverdzhennia Zahalnodержavnoi prohramy okhorony ta vidtvorennia dovkillia Azovskoho i Chornoho moriv: Zakon Ukrainy vid 22.03.2001 r. № 2333-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14>.
20. Andreitsev, V.I. (1996). *Ekolohichne pravo*. Kyiv: Venturi [in Ukrainian].
21. Getman, A.P., Shulha, M.V. (Eds.). (2009). *Ekolohichne pravo Ukrainy*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
22. Getman, A.P. (Ed.). (2013). *Ekolohichne pravo*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
23. Getman, A.P., Anisimova, A.V., Sokolova, A.K. et al. (2019). *Ekolohichne pravo*. A.P. Getman (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
24. Karakash, I.I. (Ed.). (2012). *Ekolohichne pravo Ukrainy*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
25. Pro okhoronu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 962-IV. Data onovlennia: 18.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
26. Chepak, A. (2018). Pravova pryroda vykorystannia zemelnykh dilianok pid vodnymy ob'ektamy dlia ryborozvedennia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 109–114 [in Ukrainian].
27. Vodnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.06.1995 r. № 213/95-VR. Data onovlennia: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>.
28. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vprovadzhenia intehrovanykh pidkhodiv v upravlinni vodnymy resursamy za basinovym pryntsypom: Zakon Ukrainy vid 04.10.2016 r. № 1641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19>.
29. Dyrektyva 2000/60/ІeS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady «Pro vstanovlennia ramok diialnosti Spivtovarystva v haluzi vodnoi polityky» vid 23.10.2000 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962.
30. Suietnov, Ye.P. (2017). Ekosystemnyi pidkhid yak osnova upravlinnia vodnymy resursamy zghidno z Vodnoiu Ramkovoю Dyrektyvoю YeS. *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho, zemelnogo y ahrarnoho prava v umovakh yevrointehratsii: materialy «kruhloho stolu»* (Kharkiv, 8 hrudnia 2017 r.) – *The current state and prospects of the development of environmental, land and agrarian law in the context of European integration: Proceedings of roundtable discussion*. Kharkiv: Pravo, 217–222 [in Ukrainian].
31. Pro akvakulturu: Zakon Ukrainy vid 18.09.2012 r. № 5293-VI. Data onovlennia: 18.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>.
32. Pro rybne hospodarstvo, promyslove rybalstvo ta okhoronu vodnykh bioresursiv: Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 r. № 3677-VI. Data onovlennia: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
33. Klymenko, S.V., Pleskach, M.V. (2013). Vody (vodni resursy) yak ob'iekt pravovidnosyn. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 4 (69), 136–142 [in Ukrainian].
34. Muravska, M.L. (2013). Poniattia shtuchnoho vodnoho ob'iekta yak ob'iekta pravovykh vidnosyn. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 277–281 [in Ukrainian].
35. Pro roslynnnyi svit: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 591-XIV. Data onovlennia: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.
36. Sokolova, A.K. (2009). Florstychnе pravo Ukrainy: problemy formuvannia ta rozvytku. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

37. Lisovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 r. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed19940121>.
38. Pro vnesennia zmin do Lisovoho kodeksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.02.2006 r. № 3404-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3404-15>.
39. Suietnov, Ye.P. (2015). Realizatsiia ekosystemnoho pidkходу v pryrodoresursnomu zakonodavstvi Ukrainy. *Pryrodoresursne pravo v systemi prava Ukrainy: istoriia, sohodennia, perspektyvy: zb. materialiv kruhloho stolu (Kharkiv, 30–31 zhovt. 2015 r.) – Natural Resources Law in the Law System of Ukraine: History, Present, Prospects: Proceedings of roundtable discussion*. Kharkiv: TOV «Oberih», 187–189 [in Ukrainian].
40. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okhorony pralisiv zghidno z Ramkovoju konventsieju pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 r. № 2063-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19>.
41. Suietnov, Ye.P. (2017). Ekosystemnyi pidkhid u Ramkovii konventsii pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat. *Aktualni problemy yurydychnoi nauky: zb. tez mizh-nar. nauk. konf. «Shistnadtsiati osinni yurydychni chytannia» (Khmelnyskyi, 20–21 zhovt. 2017 r.): (Parts 1–2; Part 1) – Actual problems of legal science: Proceedings of the International Scientific Conference «Sixteen Autumn Legal Readings»*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava, 54–55 [in Ukrainian].
42. Suietnov, Ye.P. (2017). Ramkova konventsiiia pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat i Protokoly do nei v konteksti rozroblennia ekosystemnoho pidkходу. *Yurydychna osin 2017 roku: zb. tez dop. ta nauk. povidoml. uchasn. vseukr. nauk. konf. molodykh vchenykh ta studentiv (Kharkiv, 15 lystop. 2017 r.) – Legal Autumn 2017: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference of Young Scientists and Students*. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, 103–107 [in Ukrainian].
43. Suietnov, Ye.P. (2017). Shchodo vprovadzhennia ekosystemnoho pidkходу v lisove zakonodavstvo Ukrainy v umovakh mizhnarodnykh intehratsiinykh protsesiv. *Aktualni problemy rozvytku prava i derzhavy v umovakh mizhnarodnykh intehratsiinykh protsesiv: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Dnipro, 24 lystop. 2017 r.) – Actual problems of development of law and state in the conditions of international integration processes: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Dnipro: Universytet mytnoi spravy, 148–149 [in Ukrainian].
44. Smoliarchuk, R.F. (2018). Pravove poniattia lisu yak ob'iekta okhorony y vykorystannia v yurydychnii doktryni ta zakonodavstvi. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative analytical law*, 4, 219–223 [in Ukrainian].
45. Chopyk, O. (2010). Poniattia lisu yak ob'iekta pravovoho rehuliuвання. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna – Bulletin of the University of Lviv. Legal series, issue 50*, 224–229 [in Ukrainian].
46. Shershun, S.M. (2005). Ekoloho-pravove rehuliuвання lisokorystuvannya v Ukraini. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
47. Nepyivoda, V.P. (2006). Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn shchodo lisiv u konteksti staloho rozvytku. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
48. Yehorova, T.P. (2015). Okhorona lisiv za zakonodavstvom Ukrainy ta krain SND: porivnialno-pravovyi analiz. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
49. Pro tvarynniy svit: Zakon Ukrainy vid 13.12.2001 r. № 2894-III. Data onovlennia: 04.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
50. Horodetska, I.A. (2014). Do rozuminnia ta vyznachennia poniattia «tvarynniy svit». *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence, 9-2, vol. 2*, 40–42 [in Ukrainian].
51. Horodetska, I.A. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання okhorony, vykorystannia i vidtvorennia tvarynnoho svitu Ukrainy. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
52. Pro ekolohichnu merezhu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 r. № 1864-IV. Data onovlennia: 19.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.
53. Stativka, O.O. (2017). Natsionalna ekolohichna merezha yak ob'iekt ekoloho-pravovoho rehuliuвання: teoretyko-pravove rozuminnia. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 136*, 133–143 [in Ukrainian].

54. Kodeks Ukrainy pro nadra: Zakon Ukrainy vid 27.07.1994 r. № 132/94-VR. Data onovlennia: 29.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-bp>.

55. Scientists identify vast underground ecosystem containing billions of micro-organisms. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/science/2018/dec/10/tread-softly-because-you-tread-on-23bn-tonnes-of-micro-organisms>.

56. Deep Carbon Observatory: A Decade of Discovery: decadal report. URL: <https://deepcarbon.net/deep-carbon-observatory-decade-discovery>.

57. Erofeev, B.V. (1996). *Jekologicheskoe pravo Rossii*. Moscow: «Jurist» [in Russian].

58. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (2008). *Ekolohichne pravo Ukrainy*. Akademichnyi kurs. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka» [in Ukrainian].

Suietnov Y. P., PhD in Law, Associate professor of the Department of Environmental Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID: 0000-0002-4094-444X

The «ecosystemization» of the objects of environmental law in the context of the implementation and realization of the ecosystem approach

The issue of determining the objects of environmental law of Ukraine from the very beginning of the formation of this branch of law doesn't lose its relevance. Numerous monographs, scientific articles, abstracts and other publications appear that study the scientific and methodological aspects of the development of the doctrine of objects of environmental law, analyze the theoretical approaches to their understanding, substantiate the position about the need to highlight new objects of environmental legal regulation etc.

Supporting the position expressed by many environmental lawyers about the need to rethink traditional ideas about environmental law and taking into account the latest trends in the development of international environmental law, primarily related to the implementation of the concept of sustainable development and the ecosystem approach, the author believes that the study of environmental law in Ukraine from just that angle view deserves special attention. Given this, the purpose of the article is to analyze the legislative and scientific foundations of understanding the objects of environmental law of Ukraine in the context of the implementation and realization of the ecosystem approach.

The ecosystem approach, which is being actively developed under the Convention on Biological Diversity, is defined as a strategy for the integrated management of land, water and living resources that ensures their conservation and sustainable use on an equitable basis. By analogy with the ecologization of law and legislation, which in general terms represents the process of implementation environmental legal principles and norms into all branches of law and the relevant legislation regulating human activities related to environmental impact, the process of implementation the ecosystem approach into the legal regulation of environmental relations it is proposed to call the «ecosystemization» of environmental law and legislation.

In the author's opinion, the necessary condition for the implementation and realization of the ecosystem approach in environmental law and legislation of Ukraine is not so much recognition of the ecosystem as a separate object on an equal basis with others, but understanding of all objects of environmental and legal regulation and the environment as a whole in the ecosystem context. Indeed, it is obvious that the use of natural resources, as a certain useful property of natural objects, on the basis of the ecosystem approach, can be discussed only if the natural objects themselves are «ecosystemized». That is, when designating natural objects in environmental legislation and their study in the environmental legal doctrine, their ecosystem characteristics must be taken into account.

Based on a thorough analysis of regulatory legal acts and the views of scientists, a tendency to gradual «ecosystemization» of objects of environmental law of Ukraine was identified and it was assumed that this tendency will continue and intensify, and in the distant, but foreseeable future, all natural objects and the environment as a whole will be studied by scientists and determined in environmental legislation precisely in the ecosystem context. According to the author, this approach will allow to overcome

the fragmentation of environmental law of Ukraine and create a holistic legal basis for the qualitative regulation of social environmental relations.

Keywords: environmental law; environmental legislation; objects of environmental law; natural objects; ecosystem; ecosystem approach.

Рекомендоване цитування: Суєтнов Є. П. «Екосистемізація» об'єктів екологічного права в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип 148. С. 132–151. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193603>.

Suggested Citation: Suietnov, Ye.P. (2020). «Ekosystemizatsiia» ob'ektiv ekolohichnoho prava v konteksti vprovadzhennia ta realizatsii ekosystemnoho pidkhotu [The «ecosystemization» of the objects of environmental law in the context of the implementation and realization of the ecosystem approach]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 148, 132–151*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193603> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 27.01.2020 р.